

Valențele umane ale conviețuirii în comunități etnice*

Repunerea în dezbatere și resemnificarea unor cercetări efectuate cu un deceniu în urmă ar putea părea unora inoportună dacă nu chiar inutilă. Ce sens au acum cercetări mai vechi în problema relațiilor inter-etnice din comunitățile cu populație mixtă? Esențialul este *ce se întâmplă azi, ce s-a întâmplat anul trecut*. Așa ar părea la prima vedere. Dar la o analiză mai profundă a problemei lucrurile nu sînt atît de simple, liniare.

În primul rînd, nu în toate comunitățile etnice au avut loc acte de violență, de profanare culturală și barbarie ca cele de la Tg. Mureș, din martie 1989. Deci fenomenul nu trebuie generalizat nici spațial, nici etnic, la toate minoritățile naționale. Dacă acestea s-au produs, desigur, nu s-au produs întîmplător. Cauze mai subtile trebuie să le fi determinat. Istoria conflictelor inter-etnice a arătat că acestea, de cele mai multe ori, au fost dirijate de forțe din afara comunităților propriu-zise, forțe interesate în învrăjbiria și tensionarea relațiilor normale dintre oameni.

În al doilea rînd, raporturi umane firești, de cooperare și înțelegere au loc și au avut loc în toate vremurile între oamenii de diferite etnii din comunitățile de viață. Numai astfel de relații au făcut posibilă conviețuirea de secole pe pămîntul românesc a mai multor grupuri etnice ca și lupta unită pentru o viață mai bună. Ele s-au impus în prim plan și în cercetarea realizată la sfîrșitul anilor '70 prin caracterul lor quasi-general și prin prezența lor frecventă. Evident, în acest sector al vieții niciodată nu s-a atins deplina împlinire, rezolvare. Istoria și creatorii ei mai au încă de lucrat asupra lor inșiși pentru a fi satisfăcuți de propriile rezultate.

Revoluția din decembrie 1989 a fost un moment de descătușare a tuturor energiilor reprimite sau suprimate de un regim de dictatură fără egal aproape în Europa. Consecințele lui nefaste n-au încetat să apară. Anul 1990, printre altele, a fost și anul declanșării în forme adeseori violente și agresive verbal și fizic a acestor energii zăgăzuite decenii, anul punerii spre rezolvare a tuturor problemelor nerezolvate pînă atunci. Problema raporturilor etnice, complexă și întotdeauna extrem de sensibilă, reapare și ea în forme nu mai puțin dure. Pentru a o repune în limitele ei normale, firești, ne propunem s-o tratăm în cele ce urmează din perspectiva elementelor ei durabile, perene, singurele capabile să asigure continuitatea și buna conviețuire.

Procesul de constituire a grupurilor etnice este un proces social-istoric de lungă durată în care acestea au dobîndit caracteristici particulare ce le individualizează și identifică în raport cu altele, cu țara gazdă;

* În anii 1978—1979 și în mod deosebit în anul 1980 s-a finanțat o cercetare mai amplă asupra relațiilor inter-etnice în comunitățile umane cu structură mixtă, realizată de autoare în Tg. Mureș, Sîncraiu Nou, Timișoara, Giarmata și Feldioara din Jud. Brașov.

este simultan un proces autogen și exogen în sensul că se autogenerează și se modelează funcție de cultura majoritară. Fizionomia acestor grupuri etnice și interacțiunea lor cu societatea gazdă intenționăm să o tratăm în cele ce urmează.

După o îndelungată stabilizare pe un anumit teritoriu și consecință a acumulării unei suficiente experiențe de muncă și de viață, grupurile etnice își construiesc, verifică și transmit din generație în generație, *un anumit* mod de producere a celor necesare. Fiecare grup răspunde *în felul său, în stilul său* variatelor condiții naturale și sociale de viață la care a fost expus, creindu-i premise pentru o infinită diferențiere și diversificare în modul de expresie umană. Procesul de diferențiere și individualizare a grupurilor etnice nu a avut loc odată pentru totdeauna; el este un proces continuu, permanent. În noile condiții social-istorice grupurile etnice sînt aceleași și, totuși, se schimbă continuu în ceea ce privește personalitatea culturală, trăsăturile specifice mai ales ca urmare a libertății de expresie dobîndită după revoluție. Rezultat al adaptării selective la mediul social și al asimilării diferențiate a influențelor externe provenite din impactul cu alte comunități, etnicitatea, ca ansamblu de trăsături specifice dobîndește noi valențe, devenind nucleul generator de cultură distinctivă. Comunitatea de cultură ca matrice spirituală și psiho-morală a grupului etnic devine constitutivă pentru concepția despre lume și univers, despre om și locul lui în orizontul spațio-temporal apărut.

Studiul conviețuirii în comunități etnice mixte și al relațiilor etnice specifice acestora a fost conceput și realizat ca un studiu de teren făcut asupra unor grupuri care trăiesc și muncesc împreună și totodată separat, în sensul diferenței ce domină comportamentul lor, cultura lor spirituală, limba, obiceiurile, credința. Observațiile directe realizate anterior în localități cu structură etnică mixtă, precum Timnava Mare, Biled, Cobadin, Jurilovca, Livada, Carei, Tg.Mureș, Timișoara ne-au ajutat în excavarea unui material de o bogăție nebănuită pe care, deși neridicat la rangul de concluzii teoretice, îl purtam cert în noi. El a constituit premisa pentru studiile în adîncime realizate în anii 1978—1980 în județele Tg. Mureș, Timiș și Brașov și anume în localitățile Tg. Mureș, Sîncraiu Nou, Timișoara, Giarmata, Feldioara—Brașov.

O primă idee care s-a impus, cu putere de axiomă, este că în viața de toate zilele, în efortul de dobîndire a bunurilor necesare vieții se creează și se consolidează *relații de muncă și de conviețuire cu adînci rădăcini în istorie între români și celelalte minorități naționale: maghiari, germani, sîrbi, țigani, turci, tătari etc.* Oamenii de etnii diferite care au trăit pe același teritoriu formînd o comunitate de viață unică, satul sau orașul, vecinătatea, blocul sau cartierul, au simțit și simt nevoia comunicării reciproce, a împrumutului cultural reciproc, a imitației în comportamentul în societate, la locul de muncă, în familie, în ținuta vestimentară, în limbaj. Viața și munca în comun conduc la un intens schimb cultural în preocupările gospodărești, de muncă sau de timp liber. Împrumuturile par să exceleze în ceea ce privește comportamentul în societate, la locul de muncă și în activitățile de timp liber. Schimbul de informații din mass-media, de informație tehnico-științifică necesară la locul de muncă a devenit curent între membrii comunității etnice mixte. Posibilitatea de

a vorbi două limbi sau mai multe din partea membrilor grupurilor etnice și a românilor facilitează schimbul de informații. Mai rezistent la schimbare este comportamentul obiceiurilor și tradițiilor, unde, așa cum spune un târg-mureșan, „fiecare rămîne la el acasă”. Dacă la nivelul valorilor materiale transferul este mai ușor de realizat și de sesizat, la nivelul celor spirituale, fiind mai complexe, este mai greu. Germanii și maghiarii avînd inițial statute economice superioare românilor au constituit modele mai mult în universul valorilor materiale. În elementele structurale ale gospodăriei, în tipurile de îndeletniciri din gospodărie, de timp liber, culturile grupurilor își manifestă părțile lor „tari”, mai rezistente la transfer și schimb. Folclorul, literatura, valori culturale, spirituale puternic impregnate de spiritul național se păstrează mai nealterate, fiind și garanția specificității etnice. Recunoașterea unor aspecte mai „tari” ale culturii nu trebuie să conducă la concluzia că în aceste domenii nu au loc schimburi. Dimpotrivă. Cercetarea concretă a verificat și a demonstrat că și aici, cu timpul, se produc preluări, interferențe.

Problema împrumuturilor reciproce sau a transferurilor de trăsături și complexe culturale de la un grup etnic la altul trebuie privită sub două aspecte: ca un împrumut spontan, izvorît din nevoile de viață sau ca unul impus, organizat de către unul din grupuri.

Distingînd între cultura spirituală (literatură, teatru, artă, muzică), profesie și cultură ca mod de viață (sistem de obiceiuri, tradiții, modele de comportament, tip de gospodărie, de construcții, stil de viață în familie) am fost interesați să aflăm ce loc ocupă aceste aspecte în împrumutul și participarea culturală spontană, ce domeniu este mai favorabil schimbului, de la ce grupuri are loc transferul într-un domeniu sau altul. Opiniile și aprecierile au cota lor de relativitate și subiectivitate. Cu toate acestea, unele tendințe și trăsături s-au conturat.

Problemele complexe ale vieții și muncii intensifică relațiile interetnice din comunitățile cu structură etnică mixtă. Mai mult ca oricînd, în perioada modernă, fiecare grup etnic devine un „donator” și un „primitor” de trăsături culturale de la celelalte grupuri cu care conviețuiește. Tipurile de preluări și participări au loc pe criteriile de vîrstă, apartenență profesională, vecinătate. Tinerii sînt interesați în schimb cultural în probleme de timp liber, dans, muzică, film, grupurile profesionale în schimbul de informație științifică și tehnică, vecinii în comunicarea directă și schimburi de obiecte necesare vieții.

Locul de muncă. În toate cele trei județe: Brașov, Mureș, Timiș, a reieșit că domeniul cel mai expus și fertil contactelor, schimbului este profesia, locul de muncă unde oamenii schimbă idei, cunoștințe, informații, comentează evenimentele zilei, se ajută unii pe alții, se imită reciproc unde consideră necesar. Munca în comun în agricultură, uzină, școală, dispensar, etc. constituie tot atîtea canale pentru a intra în contact direct oamenii purtători a diferite culturi sau cu origini etnice diferite. În muncă grupurile etnice își manifestă trăsăturile lor specifice: germanii spiritul de ordine și disciplină, maghiarii spiritul de organizare, românii inteligența și spiritul novator; tot în muncă își formează priceperi și deprinderi comune. S-a evidențiat că „mult înainte” românii imitau pe sași pentru că utilizau o tehnică mai avansată în lucrarea pămîntului, în prelucrarea planetelor tehnice, în creșterea vacilor de rasă.

Cultura spirituală și materială. Subiecții din Tg. Mureș și Sincraiul Nou emit aprecieri cu privire la schimbul cultural frecvent dintre tinerii români și maghiari în dans, literatură, teatru. La Timișoara, Giarmata și Fedioara se consideră că schimbul a fost mai intens în aspectele specifice modului de viață, în stilul de casă, în gospodărie, în viața de familie unde în trecut atât pentru români cât și pentru maghiari s-a impus cultura germană. Specific perioadei contemporane este schimbul reciproc, simetric. Folclorul românesc are o puternică forță de pătrundere în rîndul maghiarilor, sîrbilor. Portul popular românesc poate fi văzut și la tinerele maghiare. „Proverbele din limba maghiară sînt căutate de intelectualii români” (bărbat, român, 45 ani, Tg. Mureș). Maghiarii participă la spectacolele de teatru, de muzică, date de români. Sîrbii și românii și-au împrumutat reciproc unele motive din muzica populară. „Într-un dans românesc te pomenești cu influențe sîrbești, pentru că trăind împreună, oamenii împrumută unii de la alții” (bărbat, sîrb, 32 ani, Timișoara). Faptul că „românii iau la nunți și tarafuri sîrbești cînd nu mai găsesc românești” arată cît de mari sînt interferențele culturale. Însăși formațiile de dansuri în Timișoara sînt rezultatul unor puternice mixturi. La sîrbi, în formațiile de dansuri majoritatea sînt români și maghiari, iar în formațiile de dansuri românești găsești și sîrbi.

Familia. În ceea ce privește aspectele vieții de familie, cercetarea relevă trăsături specifice grupurilor etnice care au fost și continuă să fie modele de preluat reciproc ca : modul de organizare și îngrijire a gospodăriei în care domină ordinea, respectul pentru femeie, disciplina față de cele trei mese — specifice germanilor ; spiritul de curățenie, îndemînarea și priceperea în arta culinară — specifice maghiarilor ; căldura, spiritul de dăruire totală al părinților față de copii, nevoia de frumos în gospodărie — la români ; prietenia și buna dispoziție în familie — la sîrbi. Toate aceste trăsături insumate redau OMUL în cea mai diversă gamă de manifestări sociale. În același timp, ele se pot constitui în tot atîtea șanse de perfecționare și îmbogățire umană prin asimilarea a tot ceea ce e valoros de la semenii din jur.

Mobilurile schimbului cultural. Mobilurile care-i mină pe oameni să împrumute unii de la alții sînt multiple. Dominante sînt cele care atestă nevoile bazale pentru întreținerea grupului și asigurarea perpetuării lui. Nu lipsesc nici cele spirituale, culturale legate de valorile morale, estetice, sociale, care uneori devin chiar vitale. Schimburile culturale — materiale sau spirituale — apreciază subiecții sînt atît mijloace pentru buna conviețuire socială sau bunăvecinătate cît și efecte ale bunevecinătății.

Cea mai complexă și mai evoluată dintre nevoi, nevoia de îmbogățire sufletească, spirituală a omului este un alt mobil sau altă motivație care-i determină pe oameni la preluări reciproce. Sînt preluate, desigur, trăsături care perfectează ființa umană, o rotunjesc în sensul deplinătății crescînde spre ceea ce e uman. De unde concluzia că omul aflat la confluența de culturi, omul de la răscrucea culturilor, virtual dar și real poate fi mai bogat spiritual, psihic, habitusurile sale de gîndire, de acțiune întrunind caracteristici topite într-un tot ale culturilor și subculturilor la care a fost expus în procesele de enculturație și socializare individuală

Tinerii. Vecinătatea. Pe lângă grupele profesionale și școlare în cadrul cărora are loc un intens schimb de modele culturale între indivizii de etnii diferite, un alt set de grupe favorabile interacțiunii culturale menționat cu multă concrețete de subiecți au fost grupurile de vîrstă și de vecinătate. „Tinerii, indiferent de naționalitate, muncesc împreună, se distrează și se imită unii pe alții” (bărbat, german, 45 ani, Timișoara). Iar copiii, „contrariu a ceea ce li se imprimă uneori în familie de către adulți, purtători ai unor tare și resentimente adinec înrădăcinate, vorbesc, învață și se joacă împreună” (femeie, germană, 50 ani, Feldioara).

La Timișoara și Feldioara, ca grupare cu intense schimbări între oameni este menționată *vecinătatea*, cu o semnificație lărgită, față de cea inițială care desemnă relații intra-etnice foarte coezive, puternice între sași sau șvabi, acum referindu-se la relațiile nemijlocite dintre vecini indiferent de naționalitate. În cartierul Fratele din Timișoara, vecinătatea dintre români pe de o parte și maghiari și germani pe de altă parte nu este altceva decît pur și simplu un cadru normal de viață între oameni, cadru în care oamenii comunică pe toate planurile existenței economice, sociale, psihologice, spirituale fără rezerve sau prejudecăți etnice.

O observație și o remarcă trebuie să facem inevitabil ajunși aici. Deși regimul de dictatură ceausistă era destul de puternic la sfîrșitul anilor '70 totuși, la nivelul relațiilor inter-etnice, investigația dezvăluie un curs cît se poate de normal al vieții. Opiniile subiecților reflectă această conviețuire pașnică, normală ce caracterizează pe români și pe membrii celorlalte minorități cînd nu sînt învrăjbiți din interese aflate dincolo de comunitatea lor de viață, care altminteri, se desfășoară în limitele firescului omenesc.

La Feldioara și în satul Rothay aparținător acestei comune, vecinătatea începe să depășească granițele sașilor, cuprinzînd laolaltă sașii și românii sau maghiarii, sașii și românii. Devine tot mai mult o relație socială, umană creată pe criteriul de apropiere spațială. Trecerea de la „vecinătatea” bazată pe unitatea de grup național la vecinătatea, în sens larg social, bazată pe proximitate spațială și socială între toate grupurile etnice este un exemplu de evoluție, de dezvoltare a unui fenomen social sub impactul schimbărilor sociale, al intensificării interacțiunii dintre membrii diferitelor grupuri etnice.

În cercetarea deschiderii la contactele și schimburile culturale, deosebit de fructuoasă s-a dovedit a fi „ipoteza învățării timpurii” sau în limbajul popular românesc „cei 7 ani de acasă” potrivit căreia în creșterea coeziunii dintre români și celelalte naționalități un rol hotărîtor are mediul familial enculturativ în cadrul căruia copilului i s-a inoculat din copilărie spiritul de prietenie și de comportare fără prejudecăți șovine față de semenii săi. Discuțiile ample purtate pe această temă cu părinții români, germani, maghiari, sîrbi etc. au dus la concluzia că familia este în principal și în primul rînd responsabilă de comportamentul de mai tîrziu al adultului, de orientarea sa spre propriul grup etnic sau spre societatea largă. Părinții cu prejudecăți etnice, mai ales din rîndul minorităților naționale, își mai educă încă copiii în spiritul izolării, al superiorității culturale a propriului grup etnic. Aceștia sînt „tradiționali” și ei se deosebesc de părinții emancipați care nu mai concep viața decît împreună cu toți ceilalți și de pe poziții egale.

Statutul de egalitate proclamat și realizat în bună parte chiar și în regimul trecut în raporturile inter-etnice, are șanse de a deveni realitate numai într-o societate de drept și un stat de drept pe care poporul nostru își propune să le realizeze după revoluție. Și de această dată, însă distanța dintre ideal și real se constată a fi îndeajuns de mare și cu implicații inerente în reducerea ei. Conservarea și dezvoltarea personalității etnice și culturale a minorităților naționale nu trebuie să lezeze buna desfășurare a raporturilor cu românii, populația majoritară a României. Și totuși, în perioada actuală post-revoluționară în loc să asistăm la soluționarea crescândă a problemei relațiilor inter-etnice româno-maghiare sîntem martorii încălcării celor mai elementare norme de conviețuire socială, ai tensionării acestor relații pînă la acte abominabile și reprobabile ca cele de la Tg. Mureș, Miercurea Ciuc și din unele sate din Transilvania. Părăsirea localităților de către românii din Harghita și Covasna, alungarea elevilor români din școli în Ardeal și în București nu este de natură să consolideze relațiile inter-etnice româno-maghiare. Dimpotrivă.

Românii și sașii — relații inter-etnice. Să analizăm, în continuare, aspecte ale conviețuirii între români și sași, în comunitatea etnică mixtă Feldioara—Brașov. Din cei circa 6 000 de locuitori cuprinși în 1980 în comuna Feldioara cu satele Feldioara, Colonia, Reconstrucția și Rotbav, aproximativ 800—850 o constituiau sașii, așezați preponderent pe artera principală a satului, locuind în gospodării mari, spațioase, orînduite după linia impusă de administrația de stat de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din secolul al XIX-lea. Structura gospodăriei sătești din Feldioara corespunde celei din Țara Bârsei definită ca fiind de tip francon cu așezarea tipică a construcțiilor pe o latură a curții începînd cu casa și acareturile, iar șura mare perpendiculară pe direcția curții și paralelă cu strada încheie a doua latură.

În ceea ce privește decorul caselor locuite de sași, acesta este destul de sărac, „aproape inexistent” după unii autori. Diferența culturală intrinsecă între nevoia de podoabă, de frumos a românilor în comparație cu cea a sașilor a fost subliniată și de Lucian Blaga : „Casele săsești deși bogate sînt reduse la util. Casele românești deși în cea mai mare parte sărace ne întîmpină pretutîndeni cu belșugul lor de inutilități, dovadă numai pridvorul cu stîlpi care-l înconjoară de obicei. Această horbotă de inutilități vorbește nu numai de un simț artistic, dar și de pornirea nativă a românului care se vrea cu orice preț statornicit într-o lume de pitoresc”¹.

Satul este sistematizat după regulile administrației germane occidentale, urmînd o linie geometrică fermă, cu străzi paralele și perpendiculare. În mijlocul străzii principale este un dreptunghi format din spațiu verde pe care se află școala, primăria și la o oarecare distanță biserica — instituții ce dominau viața satului, semnificînd și puterea lui, fapt pentru care ocupau și un loc privilegiat.

În stilul de case, modernul se împletește cu tradiționalul. Apare casa tip, grădinița cu flori cu deschidere spre stradă, cu porți de fier forjat sau de lemn în locul caselor masive de piatră ce flancau strada. La mar-

¹ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, E.I.U., 1969, p. 193.

ginea satului, pe o mică porțiune, s-au construit blocuri ce formează un mic cartier. Confortul acestora însă a fost atît de scăzut încît în loc să ridice prestigiul satului din perspectivă arhitectonică și umană mai degrabă l-a coborît ducînd la degradarea lui.

Studiul fenomenului de conviețuire între românii și sașii din Feldioara anilor '70 și începutul '80 evidențiază că grupurile aflate în contact și-au păstrat în sență propria lor cultură, obiceiurile, tradițiile, că fiecare a adoptat un set propriu de rînduiri pentru rezolvarea problemelor sale, rînduiri care au devenit tradiționale, transmise din generație în generație².

Deși există și modele comune rezultat al interinfluențării și fluxului de valori, al conviețuirii în care împrumuturile reciproce sînt inevitabile, grupurile și-au menținut specificul etnic, personalitatea culturală.

Biculturalitate. Bilingvism. În cele ce urmează, vom surprinde fenomenele culturale proprii zonei de interferență între cele două culturi, română și germană, ca și pe cele specifice fiecăreia. Cercetarea a evidențiat fenomenul de „biculturalitate” corespunzător căruia unii indivizi în situații de contact nu se reduc la un singur tip de răspuns. Ei învață două sau mai multe tipuri de comportament și le folosesc pe fiecare în situații adecvate. Răspunsul bicultural a fost și este încă specific la populația germană conștientă de necesitatea integrării în largă comunitate românească prin limbă, cultură spirituală, după cum apare și la populația românească din nevoia de cunoaștere a vecinului.

O primă dovadă de schimb cultural este *bilingvismul* mai frecvent din partea sașilor și mai rar din cea a românilor. Cu toate acestea, unul din elementele exclusive sau aproape exclusive ale culturii minorității germane din Feldioara este limba, ea fiind temelul în cunoaștere, reflectarea realității și în exprimarea specific umană. „Însă limba noastră — spun sașii înșiși — are o particularitate care o deosebește de toate celelalte limbi. În primul rînd, diferă de la un sat la altul. Fiecare sat are «limba» lui, accentul lui distinct, «obiceiurile» sale, astfel încît noi înșine ne deosebim între noi după grai, port și tradiții” (bărbat sas, 75 ani). Limba săsească se învață în familie, este dominant o limbă vorbită. În același timp, este o limbă veche, cu un fond de cuvinte relativ neschimbat, astfel că pentru a o adapta la nevoile de viață cotidiene mulți sași o „îmbogățesc” cu cuvinte din limba română care nu au corespondent în limba săsească. În școală, în mod organizat, copiii învață să scrie și să vorbească limba germană care se deosebește de limba săsească. „Folosim atîtea cuvinte românești că nu mai știm ce limbă vorbim” (femeie, săsoaică, 55 ani). „În ultima vreme, limba română se face mult simțită la noi, prin preluarea cuvintelor necesare zi de zi în viața satului, în fabrică, în tehnică. Am învățat acum limba română ca toți românii” (bărbat, sas, 40 ani).

De la un cod cît se poate de elaborat în interiorul grupului, sașii trec în ultimele decenii la un cod bazat pe relații de o mai mare deschi-

² David Kreech, Richard S. Crutchfield and Eggeston L. Ballachey, *Individual in Society*, McGraw-Hill Book Company Inc. New York, San Francisco, 1962, p. 355.

dere față de români. Schimbarea de atitudine are fundament social în statutele egale ale sașilor cu românii, în politica lipsită de șovinism și naționalism specifică românilor³.

În explicarea orientării uneori preponderente a sașilor spre propriul grup trebuie să pornim de la unele caracteristici ale acestora și anume, de la fondul cultural specific care ține de esență în modul de concepere și de trăire a valorilor. În spiritualitatea saxonă ce s-a păstrat de-a lungul secolelor se dezvăluie — în termenii lui Blaga — o viziune spațial temporală, o matrice stilistică analoagă europenilor apuseni în care se îmbină nevoia de geometrie rigidă, spiritul practic ingineresc și tendința individualizantă. Toată această constelație de factori, de o mare rezistență interioară specifică în timp modul de a fi și de a se comporta al sașilor.

Modele comportamentale comune. Schimbul de modele culturale la nivel comportamental între sași și români privește fenomenul de *ospitalitate*. În conviețuirea seculară dintre români și sași, sașii au învățat, în sensul imitației, să fie mai ospitalieri, mai deschiși, mai sociabili cu cei din afara lor „așa cum sînt românii” — afirmă ei, recunoscuți pentru tradiționala ospitalitate. Primii dintre sași care au preluat modelul de ospitalitate sînt cercurile de intelectuali și categoriile expuse prin modul de muncă și de viață la contacte mai frecvente cu românii. Ospitalitatea românească, devenită model cultural tradițional, exprima aprecierea omului ca valoare în sine de îndată ce ți-a căleat pragul casei și „tratarea” lui ca valoare supremă.

Un alt model comportamental specific românilor din sate și preluat și de sași este *ieșirea la stradă pe bănci* pentru a sta de vorbă cu vecinii, sași sau români. Ieșirea din „cetate”, din curtea cu poarta masivă este un fapt social extrem de semnificativ, încăreat cu multiple valențe de psihologie socială care arată nevoia acută de „alții”, de viață socială comună, de inter-comunicare umană. Statul de vorbă la poartă constituie un act de comunicare în sensul deplin al cuvîntului. Cei informați cu știrile din sat sau din afara razei lui devin sursă, iar cei cărora li se transmite mesajul sînt destinatarii, auditoriul. Limba de comunicare este săsească dacă sînt numai sași, limba română fiind sînt și români sau între sași și maghiari.

Sașii, pe lângă că vorbesc toți românește, copiii, tinerii, bătrînii, au început să se adreseze românilor cu expresia „vecinule”, micșorînd astfel distanța socială ce se întindea între ei. Atît românii cît și sașii au început să se împrunute reciproc în cele necesare vieții de zi cu zi.

Trăind alături de români, *au învățat o seamă de lucruri și meserii* care înainte erau făcute numai de români, datorită statutului inferior pe care-l dețineau: tăiatul lemnului la pădure, cositul, creșterea porcilor. Multe săsoaice au învățat de la românce țesutul covoarelor, torsul — îndeletniciri casnice gospodărești bine venite în creșterea prosperității familiei.

În arta culinară au avut loc o seamă de preluări semnificative, în sensul că au învățat și sașii să facă și să introducă în meniul cotidian ciorbă,

³ Marilyn McArthur, *The saxon germans: political fate of an ethnic identity*, in „Dialectical Anthropology” 1 (1973), p. 319—334.

borș, sarmale, friptură, să servească țuică la nuntă înainte de masă, după cum supa, șnițelul au apărut mai ales în dieta românilor.

Românii au constituit *model* pentru unii sași în privința înălțimii aspirațiilor de cultivare intelectuală. „Am învățat ambiția de carte de la români care au aspirat întotdeauna spre școlile cele mai înalte și de cele mai diferite profile. Nici sașii, am fost orietnați mai mult spre meserii și școli tehnice” (bărbat, sas, 30 ani).

Transferuri de obiceiuri și forme de organizare socială. Împrumuturile de la români au apărut și în zona unor obiceiuri. De pildă, și copiii de sași și de maghiari (cele 7—8 familii câte spuneau subiecții că sînt în sat) au început să meargă cu *sorcova* prin sat.

Sașii, ca și românii, au început să facă nunțile la restaurant, nemai-respectînd prea mult meniurile tradiționale și obiceiurile specifice.

Și în *aspectele religioase* ale vieții sociale care sînt mai puțin predispușe la schimbări au avut loc împrumuturi, transferuri. La Rotbav, ni s-a relatat că obiceiul de a trage clopotul cînd moare cineva, specific numai românilor, a trecut acum și la sași. Ritualul s-a generalizat la toți sătenii indiferent de etnie. Sașii au început și ei să aprindă luminările la morți la cimitir de ziua morților. Fac și ei pomană după ce se îngroapă mortul pentru că vin și români la care a știut că se face o bogată masă pentru pomenirea celui dispărut. Nici bisericile nu mai sînt lăcașuri care să-i despartă în mod absolut. Atît în cea a românilor cît și în cea a sașilor trecerile sînt acum firești. Românii vin la biserica sașilor mai ales cînd le moare un vecin pe care îl urmează pe ultimul drum spre cimitir. Din acest punct de vedere, o reală problemă pentru sașii mai vîrstnici, încă din anii 1979—1980, cînd plecările în Germania nu atinseseră nivelele din ultimii ani de dictatură, era următoarea: În cortegiul spre cimitir, *cîți* de-ai mei vor mai fi după mine? Teama că vor fi cît mai puțini adeșori îi hotăra să plece după „ai lor”. Distincția „noi” , „ei” la sași funcționa încă și atunci și destul de puternic. Un alt transfer, de ordinul esenței, în ceea ce privește obiceiurile religioase era ordinea și disciplina ce începuse să se instaureze în cimitire. „Înainte la români, mormintele erau dezordonate, unul ici altul colo. Acum, văzînd la sași ordinea aproape geometrică în care și le fac, românii au început și ei să-i imite”.

Sașii au constituit o sursă de modele demne de preluat și în alte domenii ale vieții sociale. *Organizarea pe vecinătăți* specifică sașilor la Rotbav, s-a preluat și de către români, devenind circumscripții electorale. Spiritul de disciplină, ordine, punctualitate, modul de organizare al gospodăriei, tehnicile de cultivare și prelucrare a plantelor tehnice, de creștere a vacilor, obiceiuri culinare, dimensiunea familiei la doi copii sau un așa zis „family planning” — sînt trăsături și complexe culturale ce au trecut deja în patrimoniul cultural tradițional al românilor ce au conviețuit alături și împreună cu sașii.

Preluarea unei trăsături sau a alteia nu s-a făcut la întîmplare, ci pe măsură ce a răspuns și corespuns unor nevoi și a constituit o compensație, un avantaj — după principiul utilității, al eficienței. Prelucrarea este diferențiată, selectivă, pune în lumină compatibilitatea valorilor pe baza cărora funcționează cele două grupuri, ca și demersul lung pe care-l urmează o valoare, cum este, de pildă, cea de ospitalitate, pentru a se impune în ambele grupuri. Deși pe același teritoriu, cu aceleași

mijloace de existență, în aceeași organizare social-economică, totuși, oamenii trăiesc în lumi diferite și manifestă diferențe marcante în modul de comportare, în cultura materială, în limbă, credință, obiceiuri, valori, în modul în care percep și își organizează viața.

Aculturația structurală. Un alt indicator al interferențelor culturale este *pătrunderea grupului minoritar în organizațiile formale și informale ale grupului majoritar*. Pătrunderea sașilor în organizațiile sau grupurile informale ale românilor nu a fost împietată în nici un fel. Mai degrabă, sașii s-au izolat, au înălțat la început bariere pentru români în pătrunderea acestora în organizațiile sau structurile sociale intime de viață. Acum, sînt o seamă de evenimente în viața satului în care sașii și românii se află sau petrec împreună: întruniri sătosești, sărbători legale, baluri, nunți, evenimente personale, înmormintări. Dar au rămas încă suficiente momente ce specifică sau individualizează grupul de sași. Botezul este un eveniment familial la care participă numai sașii, la fel, confirmarea la 14 ani. Întîlnirile de sîmbătă seara între 5—6 familii de sași unde ascultă muzică, joacă cărți, beau, mîncă, discută sînt forme de distracție specific săsești și numai între sași. Aniversările copiilor, onomasticile, dobîndesc un caracter social destul de restrîns și exclusiv etnic. Munca și școala se desfășoară în comun, cu „ceilalți”, dar domeniul relațiilor interpersonale este puternic demarcat de „noi”, apartenența la propriul grup.

Mai exact spus, compartimentul mai „pur” sub aspect etnic sau mai puțin amalgamat este cel al tradițiilor, obiceiurilor și mai ales al jocului ca activitate liberă dezinteresată, dincolo de nevoile materiale imediate, de activitățile politice organizate, jocul care dă buna dispoziție și tonifică grupul, jocul ca fenomen cultural⁴.

Un alt indicator puternic al nivelului de aculturație este scara mai largă sau mai restrînsă a *căsătoriilor*. Dacă cu cîteva generații înainte codul de comportare al sașilor la care se adăuga presiunea bisericii admonesta simplul stat de vorbă al unei tinere săsoaice cu un tînăr român, (la Rotbav, asemenea întîmplări erau sancționate de preot cu aplicarea unei amenzi fetei de sas), la generațiile prezente de o asemenea interdicție nu mai poate fi vorba. Căsătoriile între români și săsoaice sînt considerate evenimente normale și nu mai stîrnesc penalizări și damnări din partea grupului german. Copiii rezultați manifestă un curent bilingvism, biculturalitate, sînt de o mare mobilitate psihică în reacțiile individuale impuse de o situație sau alta. Respectă obiceiurile ambilor părinți și întrepătrunderea de modele culturale dobîndește cele mai diverse forme de expresie. Sînt mai deschiși la relațiile cu românii, slăbesc coeziunea și puritatea grupului minoritar. Amestecul, amalgamarea conduc la o nouă calitate comportamentală, atitudinală. Însăși ideologia familiei, în sensul de concepție despre lume și viață, de set de idei care constituie atmosfera spirituală a familiei este alta mai complexă. Spiritul poate fi preponderent românesc sau preponderent german, după cum unul sau altul din soți își impune autoritatea în cadrul cuplului familial. Dar oricare ar fi, un mare coeficient de toleranță este neîndoielnic. În proce-

⁴ Johan Huizinga, *Homo Ludens. A Study of the play element in culture*, Bacon Press Boston, 1955, p. 7—9.

sele enculturative, la copii apar modele culturale și valori din ambele grupuri, majoritar și minoritar, creându-se astfel un mod de viață și un stil de viață bazat pe simbioză. Mecanismul de enculturație explică continuitatea în cultură⁵, dar o continuitate nouă, mai bogată, în care modelele preluate sînt rezultatul unui răspuns inovator la noile condiții de viață ale familiei. Cu asimilarea maritală, apare o dublă identitate etnică chiar dacă individul formal aderă la una sau la alta.

Conservarea specificului etnic. Adaptarea sașilor la cultura română este un proces complex, contradictoriu cu acceptare și respingere, cu preluări și prelucrări și mai ales cu păstrarea unor obiceiuri, deprinderi, a intimității vieții de grup etnic. O anumită mixtură socială, culturală s-a realizat, dar ea n-a mers prea departe, părțile păstrîndu-și specificul. Rămîn, totuși, trăsăturile și modelele culturale intrinseci grupului ce îl și caracterizează din perspectivă etnică precum limba, valorile etnice, literatura, simțul trecutului, credința religioasă, modelele reacționale, gusturile muzicale, aptitudinile de muncă. Fiind componente vitale și esențiale ale moștenirii culturale ele au o mai mare stabilitate și prin urmare vor manifesta mai mare rezistență la schimbare. Manierele, modurile de expresie emoțională, îmbrăcămintea sînt externe, extrinseci modelelor și trăsăturilor culturale. Rezistența la schimbare nu presupune niciodată o totală respingere.

Conviețuirea, ca termen, cuprinde în sine realitatea viețuirii în comun a grupurilor etnice. În studiul de față ea nu s-a reflectat în mod abstract, teoretic, ci în forma cea mai nemijlocit faptică. Transferul cultural cu valențe profund umane care îmbogățește personalitatea umană se produce din primii ani ai vieții. Iată ce arată cercetarea din acest punct de vedere. „Cînd eram mici nu prea știam românește. Mama chema pe Cornel, vecin român, să ne jucăm și să vorbim românește” (femeie, săsoaică, 23 ani). „Fiul meu a făcut școala în limba română după 4 clase și i-o căzît bine că acum lucrează la C.F.R. Brașov” (femeie, săsoaică, 55 ani). De remarcă este faptul că unii sași și-au însușit atît de bine limba română că vorbesc în dialectul ardelenesc, utilizînd și eludările din limbajul popular al românilor.

Simbioza inter-etnică a feldiorenilor studiați confirmă potențialul creator și fertilitatea contactului dintre culturi. Existența și constituirea unei poderi însemnate de trăsături și modele culturale în comun în vederea îndeplinirii obiectivelor comunității sătești se instituie ca bază pentru cooperarea inter-etnică, iar existența și persistența unor trăsături specifice ale culturii germane, este nucleul pentru menținerea și dezvoltarea identității ei culturale.

În noile condiții deschise după revoluția din decembrie 1989, posibilitatea afirmării personalității culturale a tuturor minorităților naționale este în afara oricărei îndoieli. Conviețuirea pașnică, cooperatoare ar putea deveni trăsătura definitorie a oricărei comunități etnice mixte. Ce oferă și conferă oamenilor contactul cu o altă cultură?

⁵ Marvin Harris, *The rise of anthropological theory — A History of culture*, Thomas y Crowell Company — New York, 1968, p. 8.

Valențele umane ale conviețuirii inter-etnice. În primul rînd o cunoaștere reciprocă și pe această bază o înțelegere mai largă și profundă între oameni pentru soluționarea problemelor complexe și dificile ale vieții. Cunoașterea vieții materiale și spirituale a unui grup etnic înseamnă lărgirea orizontului, o capacitate de gîndire mai general-umană, dincolo de interesele restrinse ale propriei existențe.

Personalitatea umană de la contactul dintre culturi este implicit mai bogată ca informație, simțăminte și stări emotive, are convingeri mai întemeiate și o mai mare mobilitate de gîndire și de transpunere empatică. Trăind și muncind alături de oameni de altă cultură decît a sa, dar care este la fel de instrumentală, ceea ce i se impune este simțămîntul de respect. Iar cînd unele modele ale „vecinului” sînt mai eficiente, superioare sub raport valoric, împrumutul și imitația sînt inevitabile. Personalitatea de la răscruce de culturi deține apanajul mai multor alternative de a face lucrurile, ca și posibilitatea de a opta pentru cea mai bună; dobîndește o „genă” în plus de universalitate și umanitate, o șausă în plus de descifrare a ființei umane, a universului ei nelimitat.

Contactul cultural determinat de conviețuirea în comunități cu structură etnică mixtă avantajează pe toți cei angajați și implicați în el și este fără îndoială un factor de progres uman și moral.

Flash-ul socio-antropologic realizat în anii 1978—1980 în mai multe comunități etnice și mixte și în mod deosebit în Feldioara este o mărturie și o bază de pornire în înțelegerea actualelor stări tensionate și în aspirația de a se continua buna tradiție a conviețuirii pașnice, cooperante între oamenii cu origini etnice diferite. Dacă în condițiile unei dictaturi sufocante economic, politic, cultural s-au găsit atîtea elemente care ne uneau, cu atît mai mult ele trebuie să se multiplice în condițiile libertății și democrației pe care tindem să le instaurăm.

Un „remember” sociologic și antropologic ca cel realizat aici nu urmărește altceva decît să redea, la nivelul discursului științific, conviețuirea umană în întreaga ei bogăție și infinita ei diversitate.